

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILARDA O‘ZINI ANGLASH, BAHOLASH VA O‘ZIGA NISBATAN ISHONCH HISSINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK USULLARI

Saydullayeva Mahliyo Lutfulla qizi
Samarqand viloyati Qo‘shrabot tumani
62-maktab amaliyotchi psixologi
Begimqulova Nodira Jamoliddin qizi
Samarqand viloyati Qo‘shrabot tumani
76- maktab amaliyotchi psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda o‘zini anglash, o‘zini baholash va o‘ziga nisbatan ishonch hissini shakllantirishning psixologik-pedagogik usullari yoritilgan. Shuningdek, bolaning shaxs sifatida rivojlanishida oila, maktab va psixologik muhitning ahamiyati tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Kichik maktab yoshi, o‘zini anglash, o‘zini baholash, o‘ziga ishonch, psixologik rivojlanish, motivatsiya, tarbiya, pedagogik yondashuv, emotsional rivojlanish, psixologik xizmat.

KIRISH

Kichik maktab yoshi bolaning shaxs sifatida shakllanishida muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda o‘quvchilarda o‘zini anglash, o‘z imkoniyatlarini baholash va atrofdagilar bilan munosabat o‘rnatish ko‘nikmalari rivojlana boshlaydi. Ushbu jarayonlarning to‘g‘ri shakllanishi bolaning keyingi psixologik rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zini anglash — bu bolaning o‘z xususiyatlari, qobiliyatlari va imkoniyatlarini tushunishi hamda o‘z shaxsiga nisbatan ma’lum munosabat shakllantirishidir. Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda bu jarayon ko‘proq kattalarning bahosi va tengdoshlar bilan munosabatlar orqali rivojlanadi.

O‘zini baholash esa bolaning o‘z faoliyati va xatti-harakatlariga bergan ichki bahosidir. Agar o‘quvchi o‘z yutuqlarini qadrlay olsa va muvaffaqiyatlarini his qilsa, unda

o'ziga nisbatan ijobiy munosabat shakllanadi. Aksincha, doimiy tanqid va salbiy taqqoslashlar bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini pasaytirishi mumkin. O'ziga nisbatan ishonch hissini shakllantirishda oilaning o'rnini juda katta. Ota-onalarning mehribonligi, qo'llab-quvvatlashi va farzandga bo'lgan ishonchi bolada xavfsizlik va erkinlik hissini rivojlantiradi. Oiladagi sog'lom psixologik muhit bolaning emotsional barqarorligini ta'minlaydi.

Maktab muhiti ham bolaning o'zini baholashiga katta ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchining rag'batlantiruvchi munosabati, o'quvchini qo'llab-quvvatlashi va uning kichik muvaffaqiyatlarini e'tirof etishi o'ziga bo'lgan ishonchni mustahkamlaydi. Psixologik-pedagogik usullar orasida trening mashg'ulotlari, rolli o'yinlar, motivatsion suhbatlar va rivojlantiruvchi mashqlar muhim o'rin tutadi. Bu usullar orqali o'quvchilarda mustaqil fikrlash, muloqot qilish va o'z imkoniyatlarini namoyon etish ko'nikmalari rivojlanadi.

Shuningdek, kichik maktab yoshidagi bolalarni ijodiy faoliyatga, sport va jamoaviy ishlarga jalb qilish ham ularda muvaffaqiyat hissini shakllantiradi. Bu esa o'z navbatida bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. Maktab amaliyotchi psixologi o'quvchilarning individual xususiyatlarini o'rganib, o'ziga ishonchi past bolalar bilan individual korreksion ishlar olib borishi zarur. Psixologik qo'llab-quvvatlash bolaning ijtimoiy moslashuviga va shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ma'lumki, bolada ijobiy o'z o'ziga baho berishni shakllantirish uchun bola doimo mehr mavjud bo'lgan muhitda katta bo'lishi muhim, bunda beriladigan mehr bolaning ayni paytdagi holati, uning yaxshi yomonligiga (bugun u idishlarni yuvib qo'ydimi yoki piyolani sindirib qo'ydimi) bog'liq bo'lmaydi. Ota-onaning doimiy muhabbati bolaga o'z qadr qimmatini his qilishiga yordam beradi, ammo doimiy muhabbat ota-onaning bola xulq-atvori xatti-xarakterlarini ob'ektiv baholashdan voz kechishni taqazo etmaydi. Tanbeh berilayotgan xatti-harakatni bolaning shaxsiga nisbatlash noto'g'ri, agar bola yolg'on gapirsa, uni shu yolg'on uchun jazolash mumkin, lekin uni yolg'onchi deb atash mumkin emas. Ota-onaning o'z farzandi haqidagi salbiy replikalari bolalarning ongiga singib qoladi va ularning o'z o'ziga baho berishini transformatsiyasiga olib keladi.

Kichik maktab yoshida bola o‘z-o‘ziga baho berishi tashqi muxitdagi odamlarning fikrlariga asoslanadi va bola ularni tanqidsiz qabul qiladi. Bunday tashqi ta’sirning salmog‘i to o‘smirlik davrigacha davom etadi. Ijobiy o‘z-o‘ziga baho berishga ega o‘smirlarning oilasidagi muhit tadqiq etilganda, ularning oilalarida ota-onalar va farzand orasida doimiy yaqin munosabatlar mavjudligi aniqlandi. Ota-onalarning farzandlarining muammosiga chuqur qiziqish bilan qaraganlar, ularni hal qilishda ishtirok etganlar, bolalari nafaqat qiziqish, rahm shavqat balki hurmatga sazovor ekanliklarini tan olganlar. Aytish mumkinki, ota-onalarning bunday munosabati bolalarda o‘z o‘ziga ijobiy yondashishini shakllanishiga olib keladi

Odatda, bolalar maktabga unga nisbatan ijobiy munosabatda keladilar. Keyinchalik, qobiliyati pastroq yoki yaxshi tayyor bo‘lmagan bolalarda past baho olish bilan bog‘liq salbiy tajriba to‘planadi bunda motivatsiya o‘zgaradi – maktabga va ta’lim olishga munosabat salbiy tomonga o‘zgaradi, o‘qishdagi ortib boradigan murakkablik o‘z-o‘ziga baho berish pasaytiradi. O‘z-o‘ziga baho berishning pasayishini oldini olish uchun N.A.Menchinskaya past o‘zlashtiruvchi o‘quvchilarga o‘zidan kichik yoshdagi o‘quvchilarga nisbatan o‘qituvchi rolini topshirishni tavsiya etadi. Bunda o‘quvchida o‘qishda mavjud bo‘lgan bo‘shliqlarni to‘ldirishga ehtiyoj paydo bo‘la boshlaydi ,bu ishdagi muvaffaqiyat esa uning o‘z-o‘ziga baho berishini muvozanatga kelishiga sabab bo‘ladi. Adekvat o‘z-o‘ziga baho berishning buzilishi maktabga yaxshi tayyor o‘quvchilarda ham paydo bo‘lishi mumkin.Yaxshi tayyorgarlik ularga kichik maktab yoshida muvaffaqiyatli o‘qishga yordam beradi, ular o‘qishga deyarli kuch sarflamaydilar. Oson keladigan omadga odat natijasida doimiy maqtovga o‘rganish paydo bo‘ladi, o‘z-o‘ziga yuqori baho berish, ehtiyojlarning darajasi ko‘tarilishi shakllanadi. Katta sinflarga o‘tganda o‘quv materialining murakkablashuvi natijasida bunday o‘quvchilarda mehnat ko‘niklari yetishmasligi tufayli qiyinchiliklar vujudga kelishi mumkin, buning natijasida ular boshqa sinfdoshlariga nisbatan pastroq o‘zlashtirishga erishishlari mumkin bu esa ularning o‘z-o‘ziga baholashiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Agar pedagog qo‘yadigan baho yakuniy natijanigina emas balki bolaning mehnat urinishlarini inobatga olingan holda

berilsa, bu omil o'quvchining mehnat urinishlarini zaruriy darajada ushlab turishiga, adekvat o'zo'ziga baho berishni shakllantirishiga olib keladi.

O'qituvchining ustanovkasini bolaning o'z-o'ziga to'g'ri baho berishiga ta'siriga alohida ahamiyat berish kerak. Amerikalik psixologlar Rozental va Yakobsonlar tomonidan qo'yidagi eksperiment qo'llaganlar: o'quv yilining boshida ular o'qituvchilarni ayrim "kech gullovchi" o'quvchilardan muvaffaqiyatni faqat yilning so'ngida olish mumkin ekanligiga ishontiradilar. Aslida esa "kech gullovchi" o'quvchilar sifatida mutlaqo tasodifiy o'quvchilar tanlangan.

Tadqiqot natijalari ko'rsatishicha, "kech gullovchi" o'quvchi sifatida tanlangan o'quvchilarning o'zlashtirishi haqiqatdan ham boshqa o'quvchilarga nisbatan ancha yaxshilandi. Bunday yaxshilanish ayrim ma'noda o'qituvchilarning kutishlariga bog'liq, ular o'zlari bilmagan holda "kech gullovchi" o'quvchilarga nisbatan muayyan ustanovkalarni amalga oshirganlar, xususan, bu ustanovkalar muloqotda, yuz qiyofasida, gapirish tonida, jestalarida ya'ni ularning ijobiy kutishlarini o'quvchilarga anglatishi mumkin bo'lgan barcha omillarda seziladi. Misol uchun, agar o'qituvchi o'quvchidan yuqori intellektual salohiyat kutayotgan bo'lsa, bu o'quvchi javob berish uchun doskaga chiqqanda o'qituvchi undan javobni uzoqroq rag'bat ma'nosidagi yuz qiyofa bilan kutib turadi. Berilgan eksperimentlar ma'lumotlarini qayta ishlash natijasida ma'lum bo'ldiki, agar o'qituvchida ta'limning past samaradorligiga nisbatan ustanovka shakllangan bo'lsa, u ixtiyorsiz ravishda shu ustanovkani o'quvchi bilan muloqotda sabrsizlik, befarq yuz qiyofasi orqali namoyon qiladi. Bu esa o'z navbatida, o'quvchining o'z-o'ziga baho berishini pasaytiradi va o'zlashtirishning real pasayishiga olib keladi.

Tadqiqotlar natijasiga ko'ra, barcha omillar tengligida past o'z-o'ziga baho beruvchilarning 35% yolg'izlikdan azoblanmaganlar, yuqori o'z-o'ziga baho beruvchilar orasida bu miqdor 86 % tashkil etgan. Past o'z-o'ziga baho beruvchilar ish xonada musobaqalashuvdan voz kechadilar negaki maqsad qo'yganda unga erishni umid qilmaydilar

Yuqori o'z-o'ziga baho berish insonning boshqalarning ularga munosabatidan qat'iy nazar o'z prinsiplariga binoan faoliyat ko'rsatishida namoyon bo'ladi. Agar o'z-o'ziga

baho berish unchalik yuqori bo'lmasa bu holat insonning o'z o'zini his qilishiga ijobiy ta'sir qilishi mumkin, chunki u tanqidga nisbatan sabrni shakllantiradi. Shuning uchun, tanqidga nisbatan qat'iy himoya reaksiyasini hosil qilmaydi va to'g'ri qabul qilinadi. Agar insonning ehtiyoji darajasi imkoniyatlari darajasidan farqli ravishda juda yuqori bo'lsa ruhiy muvozanat shakllanishi mumkin emas. Yuqori darajadagi o'z-o'ziga baho berishga ega insonlar o'zining imkoniyatlaridan qat'iy nazar, ishga beriladilar va muvaffaqiyatsizlik esa ularni muvozanat buziladi va inson muvaffaqiyatsizlik uchun mas'uliyatni boshqa odamlarga yuklashga harakat qiladilar. Ba'zan, bolalikda boshqalar tomonidan singdirilgan o'zining ahamiyati to'g'risidagi yuqori tasavvur, shu insonning baxtsiz bo'lishiga olib keladi va hayoti davomida o'z o'ziga hurmat hissining kamsitilishidan azob chekadi.

Bu uslubiyat-Amerikada ishlab chiqilgan bo'lib, keyinchalik S.L.Rubinshteyn tomonidan qayta ishlangan. Bolalarning o'z-o'zlariga baho berishlari, o'zlariga tanqidiy qarashlari o'rganiladi. Asosan shaxsiy sifatlarning qay darajada shakllanganligini ko'rsatib beradi. Buning uchun bolalarga quyidagi topshiriqlar beriladi: sog'liq, aql, baxt, go'zallik kabi tushunchalar taklif etiladi. Bu tushunchalarning 9 ta darajasi yoki sifatini bolalar o'zlariga shu tarzda tanlashlari taklif etiladi. Bu darajalar narvon shaklida yuqoriga ko'tarilgan sari bu tushunchalardagi sifatlar kamayib boradi. Masalan aql tushunchasida 1 daraja eng aqlli hisoblansa, 4 daraja esa eng aqlsiz daraja sifatida belgilangan va hokazo. Sinaluvchilarning har bir tushuncha bo'yicha bergan javoblari maxsus jadvalni birlashtirib, ularning nomal tengdoshlarinikiga taqqoslansa, juda qiziqarli manzaraning guvohi bo'lamiz. Olingan ma'lumotlar asosida bolalar bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlarni maqsadga muvofiq tarzda rejalashtirishimiz mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda o'zini anglash, baholash va o'ziga nisbatan ishonch hissini shakllantirish barkamol shaxs tarbiyasining muhim omillaridan biridir. Oila, maktab va psixologning hamkorligi orqali bolalarda ijobiy o'zini baholash, mustaqillik va emotsional barqarorlikni rivojlantirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. G‘oziev E.G. Umumiy psixologiya. — Toshkent: O‘qituvchi, 2017.
2. Davletshin M.G. Pedagogik psixologiya. — Toshkent, 2018.
3. Karimova V.M. Yosh va pedagogik psixologiya. — Toshkent: Sharq, 2020.
4. Nishonova Z.T. Rivojlanish psixologiyasi. — Toshkent, 2021.
5. Shoumarov G‘.B. Psixologik xizmat nazariyasi va amaliyoti. — Toshkent, 2019.
6. Lev Vygotsky va Jean Piaget nazariyalari asosida.
7. Hasanboyev J. va boshqalar. Pedagogika. — Toshkent, 2019.